

Ks. Dariusz Kotecki, *Duch Święty w zgromadzeniu liturgicznym w świetle Apokalipsy św. Jana*, Studia i Rozprawy Biblijne 26, Vocatio, Warszawa 2006, s. 539.

W prestiżowej serii wydawniczej *Rozprawy i Studia Biblijne*, której redaktorem naukowym jest ks. prof. Waldemar Chrostowski ukazują się bardzo wnikliwe rozprawy naukowe z dziedziny biblistyki. Podobnie jest tym razem, zważywszy, iż książka, którą omawiamy jest rozprawą habilitacyjną. Zagadnienie wybrane przez autora brzmi intrygująco: *Duch Święty w zgromadzeniu liturgicznym w świetle Apokalipsy św. Jana*. Studiów z zakresu pneumatologii biblijnej jest niewiele, a jeszcze mniej z zakresu pneumatologii Apokalipsy św. Jana, co zauważa autor prezentując *status quaestionis* nauk biblijnych w punkcie wyjścia swoich badań (s. 14–17). Zresztą jego intencją nie jest przedstawienie suchego studium o charakterze naukowym, ale odkrycie przed teologiem, czy zwykłym czytelnikiem obszarów stosunkowo mało znanych. Zamiarem egzegety jest dokonanie charakterystyki działania Ducha Świętego, zawartej w Apokalipsie św. Jana. Wizja działania Ducha jawi się jako niezwykle oryginalna. Autor sugeruje, że uprzywielejoną środowiskiem działania Ducha Świętego w świetle Apokalipsy jest zgromadzenie liturgiczne. Motywując wybór tematu badań zauważa słusznie, że „wielu autorów uważa, że w Apokalipsie tematem centralnym jest relacja między Jezusem i Jego Kościołem” (s. 13). Proponuje jednak uzupełnienie tego schematu: Jezus jest obecny w wspólnocie przez Ducha Świętego. Działając w Kościele, w kontekście Ap, Duch Święty wpływa najpierw na zgromadzenie liturgiczne (s. 14).

Pierwszorzędną metodą badań stosowaną przez egzegetę jest metoda synchroniczna. Zakłada ona, iż dla uzyskania wiarygodnych wniosków teologicznych należy przyjąć ostatnią redakcję tekstu Ap i nie ograniczać się do efektów analizy diachronicznej. Autor traktuje Ap jako całość. Przeprowadza swoją analizę odnosząc się przede wszystkim do kontekstu Ap, potem także innych ksiąg biblijnych i tekstów pozabiblijnych. Teksty biblijne, na których opiera swoje badania, to ogólnodostępne wydania krytyczne tekstów oryginalnych Starego i Nowego Testamentu.

W strukturze książki efekty badań autora są zawarte w dwóch podstawowych częściach. Pierwsza, dotyczy *siedliska życiowego Kościoła*, uwarunkowań historycznych i liturgicznych, w których żyli jej pierwsi odbiorcy. Podkreśla się, że pierwszym adresatem przesłania Ap jest zgromadzenie liturgiczne. Właśnie dlatego księga ta posiada taką a nie inną formę (s. 18). Kwestię tę rozważa się w dwóch rozdziałach, zajmujących pierwszą część publikacji. W rozdziale pierwszym

omówiono wymiar historyczny *Sitz im Leben* Kościoła w Ap (s. 31–119). Autor stawia pytania dotyczące związku wymiaru liturgicznego Ap z lansowanymi w środowisku egezegetów tezami dotyczącymi wpływów praktyk religii imperialnej. W rozdziale drugim omawia charakter wymiaru liturgicznego *Sitz im Leben* analizowanej księgi (s. 121–205). Charakteryzując wymiar liturgiczny Ap omawia kolejno konkretne kwestie związane z liturgią. Na pierwszym miejscu charakteryzuje czasowniki, które należą do języka kultycznego. Następnie konkretne formuły liturgiczne obecne w Ap, m.in. doksologie, modlitwy dziękczynne, formuły „Godzien jesteś”, „Amen”, „Alleluja”, „Trishagion”, „Marantatha” oraz hymny. Przedmiotem analizy autora są również obiekty i przedmioty kultyczne wymienione w Ap. Pośród elementów ogólnie znanych, jak świątynia, namiot, arka, siedem złotych świeczników, złote czasze, ołtarz, kadzielnica czy instrumenty muzyczne pojawia się tam także morze szklane (s. 163). Ostatnim etapem jest omówienie czynności kultycznych, do których zaliczono opukiwanie szat, pieczętowanie oraz wybielanie we krwi Baranka. Rozdział poświęcony wymiarowi liturgicznemu Ap zamykają dwie kwestie: rozważanie dot. formy liturgicznej Ap oraz omówienie miejsca zgromadzenia w czasie aktu liturgicznego. Ta ostatnia wiąże się z wyodrębnieniem z treści Ap dialogów liturgicznych na początku (Ap 1,4b–8) i na końcu (Ap 22,6–21) księgi oraz powiązanie liturgii z dniem Pańskim (s. 196).

Druga główna część publikacji nosi tytuł: „Rola Ducha Świętego w zgromadzeniu liturgicznym”. Została podzielona na cztery rozdziały dotyczące różnych aspektów działania Ducha Świętego zawartych w treści Ap. Rozdział pierwszy mówi o umiejscowieniu Ducha Świętego: od transcendencji do działania w Kościele (s. 213–288). Autor poddaje analizie cztery konkretne teksty Ap. Najpierw wyjaśnia kontekst literacki i teologiczny formuły „Siedem duchów przed tronem Jego” (Ap 1,4) wiążąc ją z bardzo szczegółową analizą pozdrowienia z Ap 1,4b–5a. Drugi punkt rozdziału stanowi analiza sformułowania „Ten co ma siedem duchów Boga i siedem gwiazd” (Ap 3,1). W punkcie trzecim, zatytułowanym „Siedem duchów Boga” w Ap 4,5 omówiono dwie pary wyrażań „siedem lamp ognistych” — „siedem duchów Boga” oraz „siedem duchów Boga” — „niby morze szklane przed tronem”. Czwarty tekst, poddany egezezie w punkcie czwartym dotyczy znanego motywu Baranka z Ap 5,6. Autor wyjaśnia najpierw znaczenie obrazu Baranka stojącego, jakby zabitego, który stanowi jedność z symbolem Ducha Świętego, rozpoznanego w „siedmiorgu oczu Baranka”.

Rozdział kończy się podsumowaniem teologicznym przeprowadzonej lektury egezegetycznej, zatytułowanym „Duch Święty w tajemnicy Trójcy i Kościoła”.

W rozdziale drugim dokonano charakterystyki zgromadzenia liturgicznego pod działaniem Ducha Świętego (s. 289–359). Treść rozdziału bazuje na dwóch zawartych w Ap określeniach oddziaływania Ducha Świętego: „w duchu” (ἐν πνεύματι) oraz „duchowo” („πνευματικῶς”). Pod kątem zależności zgromadzenia liturgicznego od wpływu Ducha Świętego („w duchu”) przeanalizowano najpierw teksty dotyczące inspiracji duchowej, której podlegał Jan (Ap 1,10; 4,2; 17,3.10; 21,10). Rozważania dotyczące tego tematu autor podsumowuje przedstawiając dwie interesujące propozycje. Pierwsza, dotyczy określenia Jana jako proroka, przekazującego swoje objawienie w kontekście liturgii. Druga, dotyczy

możliwości interpretacji wyrażenia „w duchu” jako odniesienia do natchnienia, o którym mówią także inne teksty nowotestamentalne (s. 328–332). Jest to teza nowatorska i godna dyskusji w środowisku teologicznym. Drugi zasadniczy nurt rozważań związany jest z kontekstem użycia terminu „πνευματικῶς”, czyli tekstem Ap 11,8–11.

Rozdział trzeci nosi tytuł: „Duch Święty mówi do zgromadzenia liturgicznego” (s. 361–428). Zawiera analizę przemawiania Ducha w trzech różnych kontekstach. Pierwszy, dotyczy znanej formuły mądrościowej, występującej w *Listach do Kościołów* (Ap 2–3) — „Kto ma uszy, niech posłysz, co mówi Duch do Kościołów”. Według autora publikacji formuła ta sugeruje charakter prorocki listów (s. 363) oraz jej zakotwiczenie w kontekście wspólnotowym, liturgicznym. Interesująca jest ocena oddziaływania Ducha w kontekście Ap 2–3. Zawiera się ona w konkluzji: Duch mówi o Jezusie, Duch mówi o Kościele. Drugi kontekst, w którym występuje Duch, który mówi to Ap 14,13. Natomiast ostatni, związany jest wieńczącym Ap dialogiem końcowym, konkretnie z Ap 22,17a. Przemawiają tu razem Duch i Oblubienica. Perspektywa wołania o przyjście Jezusa nie wyczerpuje się w eschatologii, ale staje się realna już w konkretnym momencie, określanym jako zgromadzenie liturgiczne.

Rozdział czwarty jest ostatnim w strukturze książki. Dedykowany jest Duchowi prorocstwa i Jego oddziaływaniu na zgromadzenie liturgiczne (s. 429–488). Autor rozważa problematykę wymiaru prorockiego Ap, który jest ściśle powiązany z kwestią odniesień do proroków i Ducha prorocstwa (Ap 19,10). Omawia również tzw. kult prorocki (s. 471). Odniesienie do Ducha prorocstwa, obecne w Ap uświadamia uczestnikom wspólnoty liturgicznej, że przesłanie Ap nie ogranicza się do konkretnej sytuacji historycznej, ale zachowuje swoją ponadczasową świeżość.

Bibliografia, do której odwołuje się autor książki jest bardzo bogata (s. 505–535). Obejmuje liczne pisma patrystyczne, komentarze do Ap i innych ksiąg biblijnych oraz wielką ilość różnorodnych opracowań. Są one dowodem wielkiej, rzetelnej pracy jaką wykonał autor przygotowując publikację.

Krótką prezentacją zawartości książki ks. D. Koteckiego uświadamia nam, jak wielkie bogactwo zostało ukryte w treści Ap. Jest to pozycja bardzo wartościowa, prezentująca dojrzały poziom teologiczny. Wnioski w niej zawarte oparte są na egzegezie bardzo rzetelnej, uważnej i szanującej rzeczywiste przesłanie tekstu. Dlatego można polecić ją wszystkim, którzy czują potrzebę pogłębienia znajomości Ap. Z pewnością może być bardzo pomocna wszystkim, którzy od strony teoretycznej, czy praktycznej zajmują się pneumatologią. Można polecić ją także liturgistom i zajmującym się przygotowaniem liturgii. Duch Święty jest największym liturgiem. W świetle omawianej publikacji nie ma co do tego żadnych wątpliwości.

Ks. Marek Karczewski